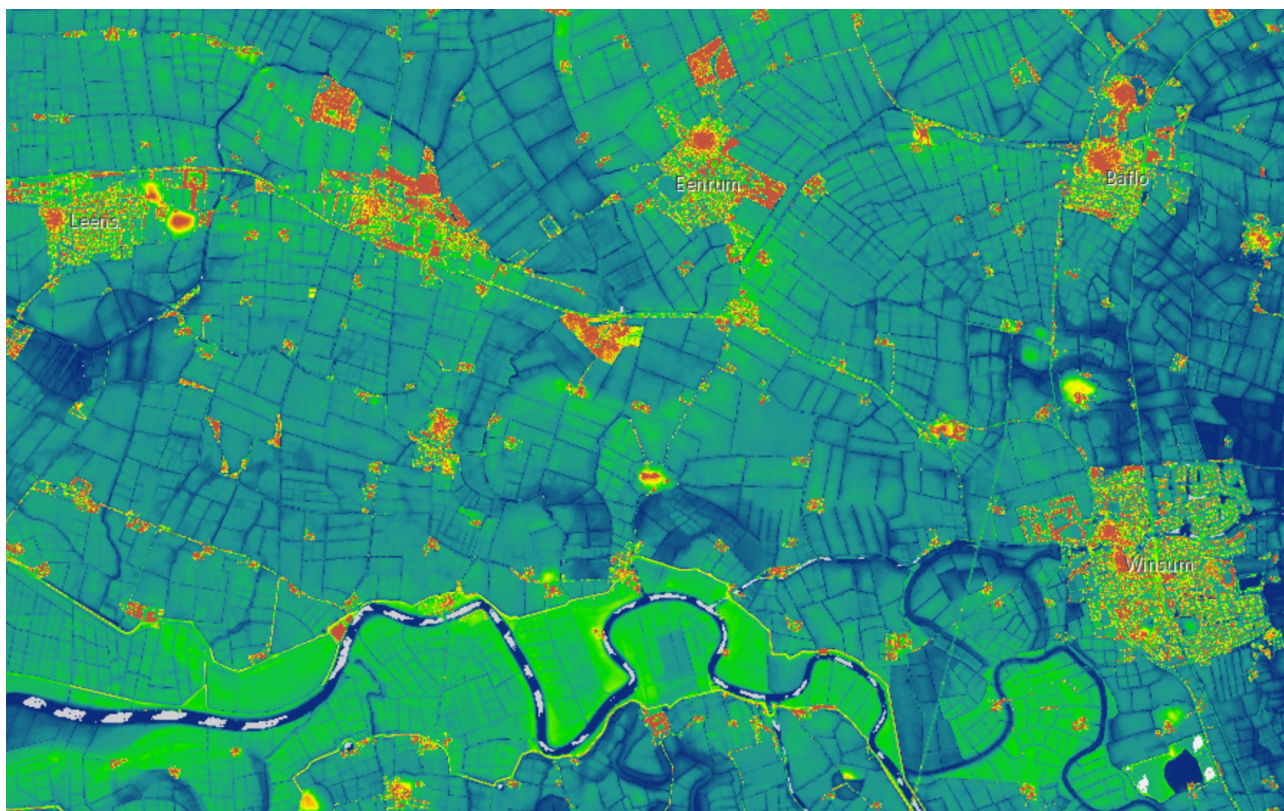
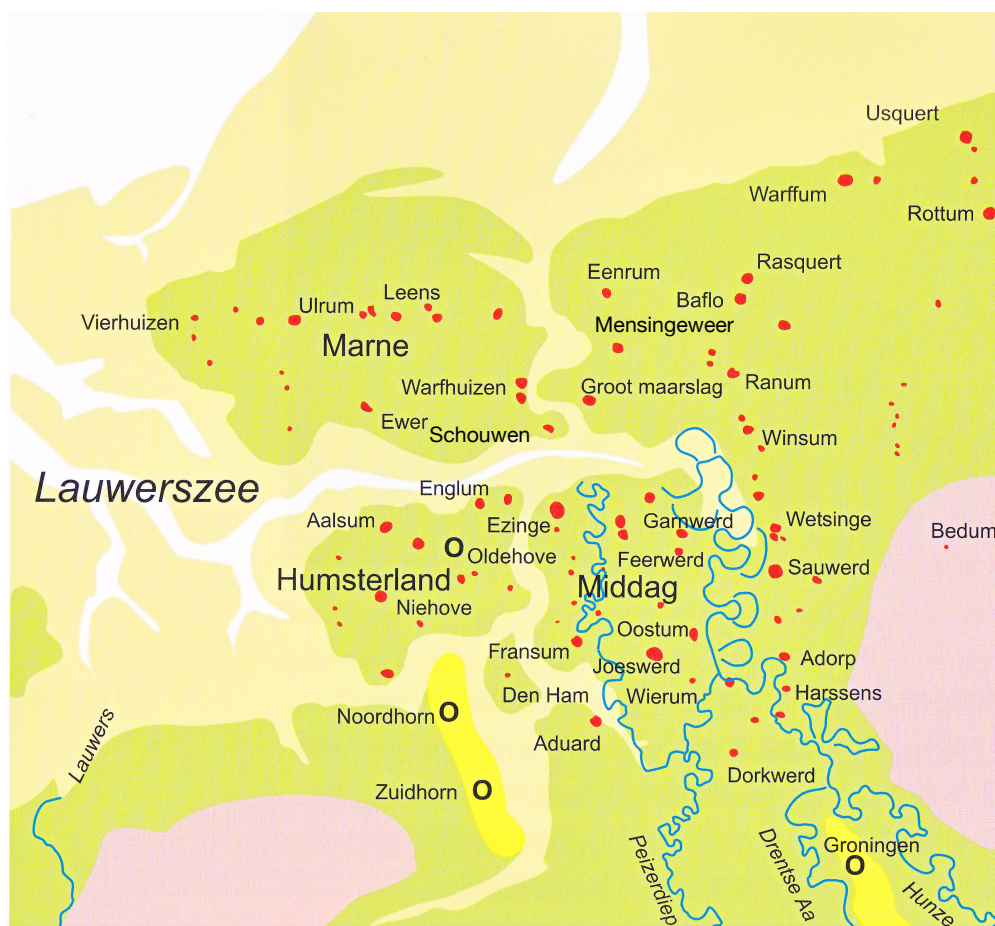

Infobestand kanoroute Leens.

Hoogtekaart gebied kanoroute Leens. Hoog is rood en blauw is laag.

Deze kaart geeft de situatie rond 1200 n. Chr. aan. De Lauwerszee. De loop van de Hunze is dan al verlegd naar de Lauwerszee toe en de Hunzebedding bij Pieterburen is al aan het dichtslibben. De contouren van de Kromme Raken zijn ook nog te herkennen op de actuele hoogtekaart.

Winsumerdiep.

Het Winsumerdiep is een kanaal van het Boterdiep bij Onderdendam via het dorp Winsum naar het Reitdiep bij Schaphalsterzijl. Het is een overblijfsel van de Delf.

De Delf is een, waarschijnlijk voor het jaar 1000 aangelegde, waterweg van Delfzijl (= zijl in de Delf) naar Winsum. Het is de voorloper van het Damsterdiep en het Winsumerdiep, die oorspronkelijk met elkaar in verbinding stonden.

De Delf had twee functies:

- * handelskanaal, om te voorkomen dat men over zee moest varen, een in die tijd gevaarlijke onderneming
- afwateringskanaal,

- * ter ontwatering van de door inklinking sterk gedaalde bodem van de reeds ontgonnen landerijen

Het eerste gedeelte is het huidige Damsterdiep van Delfzijl (waar de Delf later met zijlen werd afgesloten) door Appingedam tot Winneweer. Van daar volgde het een gedeelte van de nu praktisch verzande Fivel en liep het langs de Delleweg. Dit gedeelte is nog nauwelijks herkenbaar. Delle is een verbastering van Delf.

De naam Delf komt van 'graven, delven'. Er zijn meer watergangen met deze naam, zoals de Delf in de stad Emden. Ook de stad Delft dankt zijn naam aan een dergelijk water.

De licht slingerende loop van het Winsumerdiep is een gevolg van de eb-en-vloedwerking uit de tijd dat het Reitdiep nog in open verbinding stond met de zee. In 1459 is Schaphalsterzijl en sluis aangelegd waardoor de open verbinding met zee werd afgesloten,

Oorspronkelijk mondde het diep bij Oldenzijl even ten westen van Winsum uit in het Reitdiep, nu Oude Diepje. Het voormalige Winsumerdiep daar heet nu Oldenzijlsterdiepje.

In 1856 is het kanaal verbreed om zo een betere afwatering te garanderen. Door Winsum was dit vanwege de bebouwing die dicht op het water stond niet mogelijk. Er werd toen een kanaal om het noordelijke deel van het dorp (Obergum) gegraven dat de naam Hulpkanaal om Obergum kreeg.

Mensingeweester Loopdiep.

Ter bevordering van betere verbindingen te water tussen de stad Groningen en verschillende delen van de provincie lieten de Staten van Groningen in het midden van de 17e eeuw bepaalde kanalen uitdiepen en ook gedeeltelijk nieuwe stukken graven. Langs deze kanalen werden ook bepuinde trekwegen aangelegd. Ook was de verbetering van de waterafvoer een doel.

Vanuit de stad was er een waterweg via Boterdiep en het Winusmerdiep naar het reisiep te Schaphalsterzijl. Het reitdiep stond toen in open verbinding met de zee en had dus eb en vloed, wat hinderlijk was voor kleine scheepvaart. Een verbinding maken met het Reitdiep te Schaphalsterzijl was bovendien niet ideaal door de aanwezigheid van sluizen.

Tot Mensingeweer was er vanuit Ulrum reeds een vaarweg aanwezig. Omdat een verbinding via het Reitdiep bezwaarlijk was zocht men vanuit Mensingeweer een verbinding met het Winusmerdiep.

Hoornse Vaart.

De Hoornse Vaart, ook Hulpkanaal over den Hoorn genoemd werd aangelegd in de 19e eeuw. Het kanaal is deels aangelegd in de loop van de verdwenen rivier de Swalve. Het kanaal loopt van het Mensingeweesterloopdiep westwaarts langs Wehe-den Hoorn en vervolgens langs de noordzijde van het gebied van de voormalige borg Starckenborgh. Ten noordoosten van Leens buigt het kanaal zuidwaarts en loopt langs de borg Verhildersum. Ten zuidoosten van Leens mondt het kanaal samen met het Warfhuisterloopdiep bij 't Stort uit in het Hunsingokanaal.

Gemaal en sluis Abelstok.

Als gevolg van de aardgaswinning hebben we in Groningen te maken met bodemdaling.

Als de waterstand gelijk blijft, maar de bodem daalt, stijgt relatief gezien het waterpeil.

Om de negatieve gevolgen van de bodemdaling te compenseren verlaagt het waterschap Noorderzijlvest het waterpeil. Dit gebeurt met gemalen en sluizen.

In de Hoornse Vaart, tussen Mensingeweer en Wehe-Den Hoorn is een peilscheiding aangelegd, bestaande uit een gemaal en schutsluis. Deze zijn gesitueerd aan de noordzijde van de N361, bij de brug Abelstoksteril. Met het gemaal kan het peil van de waterlopen ten oosten van Abelstok worden aangepast aan de gevolgen van de bodemdaling door aardgaswinning.

Het gemaal ligt in de bestaande Hoornse Vaart. In de nieuw gegraven zijtak is een sluis aangelegd met een kano- en schaatspassage.

Het gemaalgebouw is ontworpen als een eenvoudige sterke vorm in robuust materiaal. Aan de voorzijde is het gemaal voorzien van door roosters afgedekte openingen. Hierdoor wordt de werking van de twee grote vijzels zichtbaar. De totale capaciteit van het gemaal bedraagt 600 m³ per minuut. Het gemaal heeft twee grote vijzels voor het oppompen van het water. Dit type opvoerwerktuig is minder schadelijk voor de trekkende vissen. Naast het gemaal is een vispassage gepland om de vistrek zo veel mogelijk in stand te houden.

De schutsluis is van het gemaal gescheiden door een eiland. De sluis heeft een doorvaartbreedte van 6,00 m en een schutkolk lengte van 32,00 m. De sluis is voorzien van stalen puntdeuren die met hydraulische cilinders worden bewogen. Het schutproces is geautomatiseerd. Voor het schutten moet middels één van de drukknoppen een signaal worden gegeven, waarna een computer de verdere schutprocedure regelt en bewaakt.

Met de bouw van het gemaal en de sluis waren aanmerkelijke kosten gemoeid, ruim € 6 miljoen. De totale kosten zijn vergoed door de NAM, die als veroorzaker van de bodemdaling door aardgaswinning de aanpassingswerken bekostigt.

Warfhuister Loopdiep

Warfhuizen bestaat uit twee kernen op twee wierden die onderdeel vormen van de oude kwelderrug die van Warfhuizen via Zuurdijk en Ewer naar Panser liep. De wierden werden ergens in de middeleeuwen (voor 700) aangelegd aan weerszijden van een kreek die afwaterde op de monding van de Hunze (nu de Kromme Raken) en later werd vergraven tot het Warfhuisterloopdiep, die het Mensingeweesterloopdiep en de Kromme Raken verbindt met het Hunsingokanaal als oude trekvaart tussen Ulrum en Groningen.

De Kromme Raken.

De Kromme Raken is een zijtak van het Reitdiep, gelegen in de gemeente Het Hogeland, provincie Groningen. Het water wordt ook wel aangeduid met Schouwerzijlsterriet, naar de sluis de Schouwerzijl.

Van oorsprong was het de benedenloop van de Hunze (het huidige Reitdiep), die zich, voor deze in de Waddenzee uitmondde, noordelijker vertakte in het Uilenestermaar, het Broekstermaar, het Pieterbuurstermaar en het Westernielandstermaar.

De afstroming van het gebied tussen deze maren is tegenwoordig noord-zuid, richting het Reitdiep en het Hunsingokanaal. Over de Kromme Raken ligt de brug (til) de Abelstokstertil.

Schouwerzijl..

Het dorp is genoemd naar de zijl (spuisluis) in de Kromme Raken en de nabijgelegen wierde Schouwen. Rond de sluis is een dorp ontstaan, terwijl op de wierde waarnaar het dorp is genoemd slechts een enkele boerderij is overgebleven. Deze boerderij wordt vanouds Vledderbosch genoemd; oorspronkelijk bevond zich hier een voorwerk van het Oldeklooster te Kloosterburen.

Het Schouwerzijlvest is vermoedelijk in het begin van de 13e eeuw ontstaan door het afdammen van de Hunze, die eerder voorbij Pieterburen in de zee stroomde. Dit was pas mogelijk nadat dat de rivier via het Reitdiep een directe verbinding met de Lauwerszee had gekregen. Om het water uit de nieuwe polder te kunnen afvoeren, bouwde men een nieuwe sluis. Dit was zoals toen gebruikelijk een overdekte houten sluis. Het initiatief daartoe werd vermoedelijk genomen door de monniken van Oldeklooster, samen met de Abdij van Aduard, die aan de overkant van de Hunze te Schilligeham en Lutkehuizen twee voorwerken met omvangrijk landbezit had. Het huidige dorp Schouwerzijl ontstond dan ook op het terrein dat aan de Abdij van Aduard toebehoorde. Oldeklooster had een voorwerk op de wierde van Schouwen. Direct achter de noordelijke afsluitingsdijk werd in 1204 het Nijenklooster gebouwd, waarheen de monniken verhuisden; de nonnen bleven achter in Kloosterburen.

De sluis van Schouwerzijl wordt voor het eerst genoemd in 1371 als aqueductui in Schuwum (Schouwen). Dit is een meervoudsvorm van 'schouw, vaartuig, voetveer'. Schouwen betekent dus 'de plaats waar men zich liet schuiven, dat wil zeggen overzetten'. Eerder bevond zich hier kennelijk een oversteekplaats over de Hunze of het Reitdiep. Mogelijk betrof dit het latere veer bij Roodehaan. De Abdij van Aduard was daarentegen eigenaar van het veer te Aduarderzijl.

De sluis, die bijna vijf meter breed was, voerde het water uit het oostelijke deel van Het Hogeland en het westelijke deel van het Halfambt. Daarvoor maakte men gebruik van de voormalige loop van de Hunze, die later verschillende namen heeft aangenomen: Kromme Raken, Hoornse Vaart en Broekstermaar. In de loop der jaren sloten ook de dorpen aan de noordkust zich bij het zijlvest aan.

In de jaren 1840 moet een nieuwe buitenhaven zijn aangelegd, althans in 1842 wordt gesproken over aan te leggen havenwerken en over het havengeld dat de schippers voortaan verschuldigd zouden zijn. In 1849 werd de houten kokerzijl vervangen door een open stenen zijl. Twee jaar later werd een nieuw waarhuis (zijlhuis) gebouwd naast de zijl, waar het zijlvest gedurende vijf jaar zitting hield; toen werd het zijlvest met een aantal andere zijlvesten samengevoegd tot het waterschap Hunsingo en werd het wapen daarvan in de gevel geplaatst. In 1918 is de zijl weer vernieuwd (in elk geval de sluisdeuren), getuige een gedenksteen in de sluis. De sluis bestaat nog steeds, maar heeft tegenwoordig geen functie meer. Het zijlhuis is aangemerkt als rijksmonument. Het huis heeft een opvallende gek op de schoorsteen: een witte paling, om aan te geven dat alleen de waarman vroeger het recht van vrije visvangst en -verkoop had. De paling wordt vaak (ten onrechte) voor een slang aangezien.

Rondom de zijl werden in de loop der tijd een aantal huizen gebouwd. Ook bevond zich hier vermoedelijk al een zijl- of waarhuis, dat tevens als herberg en vergaderplaats voor het bestuur fungeerde. In 1513 wordt een schoolmeester genoemd; in 1616 is sprake van een standerdmolen bij het dorp, waar ook de boeren van Warfhuizen en Maarslag hun graan moesten laten malen. Er ontstond een bloeiend havenplaatsje dat voor de omliggende dorpen een centrumfunctie vervulde.

Reitdiep.

Het Reitdiep (vroeger Groninger Diep geheten) is een diep dat van de stad Groningen (Noorderhaven) naar het Lauwersmeer loopt.

Vanaf Wierumerschouw is het Reitdiep de gekanaliseerde benedenloop van de Hunze. Het gedeelte van Dorkwerd tot Wierumerschouw is sinds 1385 de gegraven benedenloop van de Drentsche Aa. Dit gedeelte wordt ook wel het Zwanerak genoemd, maar deze naam is in onbruik geraakt. Het Reitdiep tussen Groningen en Dorkwerd is al in de eerste helft van de 13e eeuw tot stand gekomen ter bevordering van de scheepvaart. Dit deel werd in historische bronnen ook wel Westerdiep genoemd ter onderscheiding van de Hunze, die Oosterdiep werd genoemd.

In de 17e eeuw zijn, als gevolg van verzanding, gedeelten van de Hunze rechtgetrokken. Deze gedeelten hebben soms een eigen naam. Het Zwaluwraak (1622) ligt ten noorden van Oldehove (bij De Kampen),

het Garnwerder Rak (of Langerak of Nieuwe Kanaal, 1629) bij Garnwerd (oude loop is daar nog zichtbaar als het Oude Diepje) en het Adorper Rak (oude loop: Bocht van Hekkum, 1661) tussen Sauwerd en Adorp. Tot de aanleg van het Eemskanaal in 1876 was het Reitdiep de enige open verbinding van Groningen met de zee. De Noorderhaven in Groningen was dan ook een getijhaven. Door het leggen van de dijk van Zoutkamp naar de Nittershoek, met daarin een spui- en een schutsluis verdween de open verbinding. In 1877 kwam de afsluiting gereed. Daarmee verdween ook de invloed van het getij uit de stad.

Aan het einde van het Reitdiep ligt Zoutkamp dat, tot de afsluiting van de Lauwerszee in 1969, een vissershaven was. Het Reitdiep vervolgt zijn weg in het Lauwersmeergebied als de Zoutkamperril, de Slenk en het Vaarwater naar Oostmahorn.

Het Reitdiep is de belangrijkste afwatering van het noorden en het westen van de provincie Groningen en de kop van Drenthe. In het diep ligt het boezemgemaal De Waterwolf, bij de buurtschap Lammerburen, meestal aangeduid met Electra.

Het Reitdiepgebied (ook wel minder juist Reitdiepdal) behoort tot de oudste cultuurlandschappen van Europa. De sterk meanderende rivier de Hunze (nu Reitdiep) verbond Groningen met de zee. In het huidige landschap zijn op veel plaatsen de oude rivierbeddingen nog goed zichtbaar, bijvoorbeeld rond het Oude Diepje bij Winsum. De eerste verkavelingen zijn nu nog zeer goed zichtbaar en niet veel veranderd. De meeste lijnen zijn zo'n 1000 jaar oud en daarmee is die tijd heel tastbaar aanwezig.

Het Reitdiep en directe omgeving, met name het gebied tussen het Van Starckenborghkanaal en het Winsumerdiep is een ecologisch interessant gebied, waarvan grote delen zijn ingericht als natuurgebied. Deze zijn in onderhoud bij het Groninger Landschap.

Schaphalsterzijl.

Schaphalsterzijl is een buurtschap op de plek waar het Winsumerdiep uitmondt in het Reitdiep. Op deze plek liggen de zijlen (uitwateringssluizen) Winsumerzijl (1653) en Schaphalsterzijl (1733, oorspronkelijk 1459), de schutsluis Nieuwe Sluis (1890) en het gemaal Schaphalsterzijl (2005). De plaats is genoemd naar de Schaphalsterzijl, die haar naam weer ontleent aan de Schapehals, een bocht in het Reitdiep ten zuiden van de sluisen.

De buurtschap heeft naast het gemaal een kleine boerderij waarin oorspronkelijk de sluiswachter woonde, een houten loods (werkplaats) — beide zijn monumenten. Aan de overzijde van het diep staat, net achter het gemaal, nog een woonhuis. De Schaphalsterzijl en Winsumerzijl hebben beiden een waterspuwer. Boven op de Nieuwe Sluis staat een windwijzer met het wapen van het vroegere waterschap Hunsingo.

Voor de aanleg van de zijlen waterden de maren in het gebied af op de Fivelboezem, (gebied waar nu de Eemshaven ligt) die in de loop van de late middeleeuwen steeds verder werd bedijkt en dichtgeslibt.. Toen echter de opslibbing van de buitendijkse gronden steeds verder toenam ontstonden problemen met de afwatering en werd besloten om de afwatering voortaan te regelen via de in 1361 gebouwde Winsumerzijl. Om dit te bewerkstelligen moesten nieuwe diepen worden gegraven. De Winsumerzijl was niet geschikt voor deze vergroting van haar achterland en om die reden werd in 1459 een nieuwe houten zijl gebouwd ten noorden van de Schapehals; de Schaphalsterzijl. Het [Winsumerdiep](#) werd hiervoor doorgetrokken naar het Schaphalsterzijl.

In de Tachtigjarige Oorlog werd er een schans aangelegd bij de zijl door Staatsgezinde troepen. In 1581 werd deze schans veroverd door Spaanse troepen. Tijdens deze vijandelijkheden werd de houten zijl in brand gestoken. De zijl werd vervolgens weer hersteld.

In de loop der eeuwen verzandde het Reitdiep steeds verder en in 1629 werd een meander van het Reitdiep bij Garnwerd afgesneden (het [Oude Diepje](#)), waardoor de oude Winsumerzijl overbodig werd. Deze wordt sindsdien [Oldenzijl](#) genoemd. Ter vervanging hiervan werd een nieuwe stenen Winsumerzijl aangelegd direct ten noorden van de Schaphalsterzijl. Deze zijl werd ontworpen door stadsbouwmeester Anthoni Verburgh. De werkzaamheden hieraan begonnen in 1635. In 1636 werd een nieuwe uitwateringsgeul gegraven en in 1637 werd de oude Winsumerzijl gesloopt. In 1638 waren de werkzaamheden voltooid.^[1] Iets daarvoor werd in 1632 het zijlvester-timmerhuis gebouwd; de voorganger van het huidige waarmanshuis.

Tussen 1660 en 1662 zijn waarschijnlijk de sluisdeuren vervangen en mogelijk andere reparaties gepleegd, getuige een in 1660 gegoten [sluispot](#) (draaischarnier) van de Winsumerzijl (nu in [Groninger Museum](#)) en een gedenksteen met het jaartal 1662. In 1669 en 1733 werden plannen gemaakt voor een stenen Schaphalsterzijl, omdat de houten zijl veel onderhoud vergde en begin 18e eeuw tevens begon te lekken. In 1734 werd vervolgens de bouw van een stenen sluis aanbesteed. De nieuwe stenen Schaphalsterzijl werd geplaatst tussen de gebinten en op de vloer van de oude houten sluis. In 1790 werden beide zijlen voor het in

die tijd astronomisch hoge bedrag van 48.000 gulden vernieuwd omdat bij hoog water er water onder de sluisen door kon sijpelen, wat op termijn kon leiden tot het wegspoelen van de grond eronder.

Nieuwe Sluis en latere reparaties.

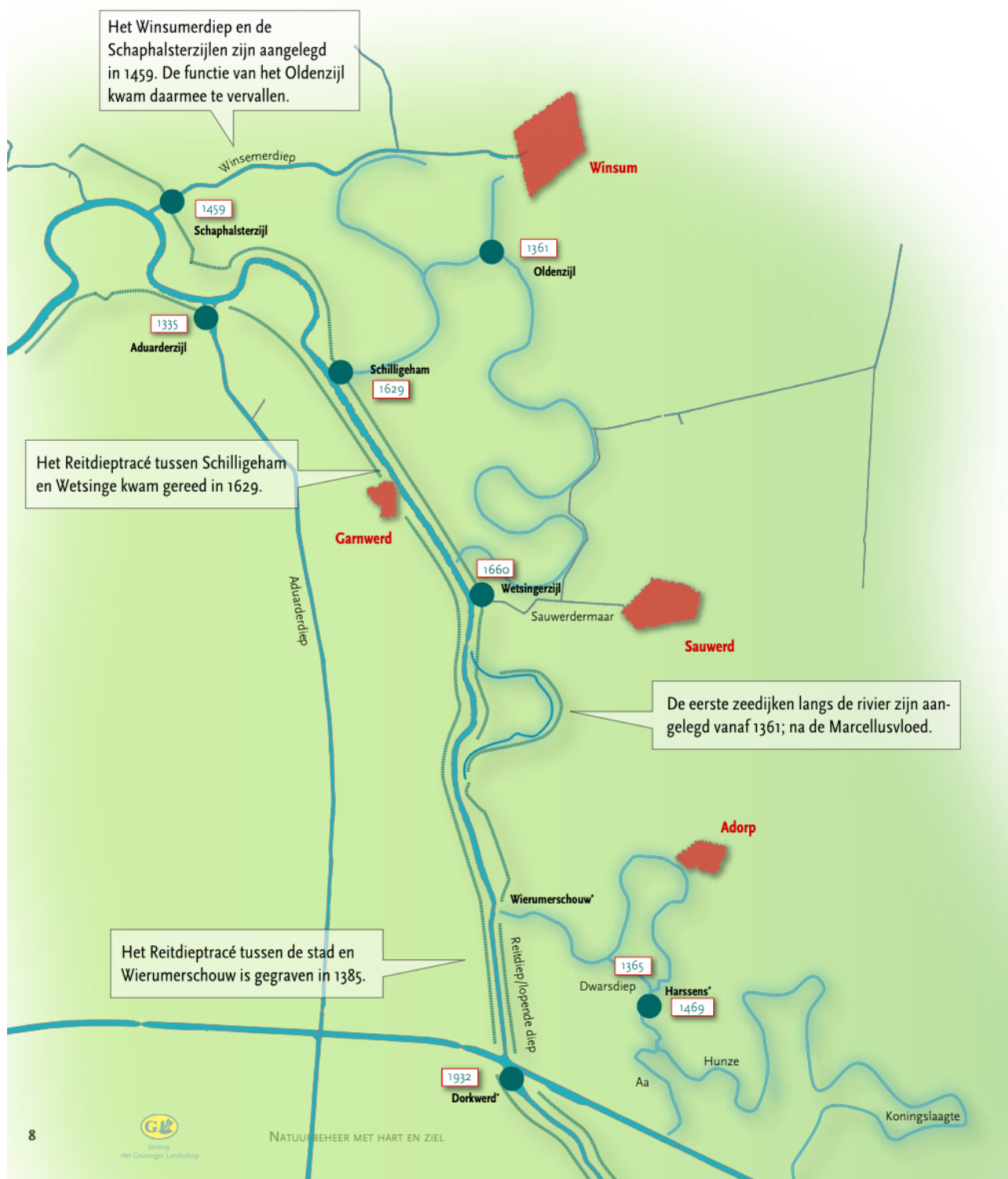
Tussen de beide zijlen lag een eilandje dat bij de herstelwerkzaamheden van 1790 een stenen muur kreeg en in 1890 werd vervangen door een [schutsluis \(keersluis\)](#), de **Nieuwe Sluis**, om zo de scheepvaart te bevorderen.^[2] In dat jaar werden ook de gedenkstenen geplaatst (1662) en (1733) in de beide oude sluisen. Zo liggen er sindsdien drie sluisen vlak bij elkaar. In 1843 werd het huidige waarmanshuis gebouwd op de plaats van het oude zijlvester-timmerhuis. In 1882 werden verschillende aanpassingen gedaan aan dit waarmanshuis.

Nadat in 1877 de dijk bij zoutkamp gereed was gekomen en eb en vloed waren verdwenen, werd in 1890 de Dam tussen de beide sluisen verwijderd en vervangen door een nieuwe sluis. Tussen 1916 en 1917 werden de sluisen vernieuwd, waarbij de houten puntdeuren van de Winsumerzijl en de Schaphalsterzijl werden vervangen door stalen schuiven. Alleen de Nieuwe Sluis behield haar bestaande puntdeuren. Deze werden pas in 1948 verwijderd. In 1956 werden tevens schotbalken aangebracht bij deze sluis. In 1965 werden de houten brugdekken vervangen door een betondek.

Nadat de zeedijken op deltahoogte waren gebracht en in 1969 de [Lauwerszee](#) werd afgesloten, verloren de sluisen hun functie. Sindsdien werden de sluisen decennialang verwaarloosd. In 1963 werd een weg aangelegd over de sluisen, waarbij over de Nieuwe Sluis een brug werd gebouwd.

Renovatie en bouw gemaal.

In 1995 nam het waterschap Noorderzijlvest het besluit om de drie sluisen af te breken, om plaats te maken om op deze plek een waterniveaoverschil te creëren in het kader van het opvangen van de gevolgen van de [bodemdaling](#) voor de waterbouwkundige [kunstwerken](#) als gevolg van de Groningse [aardgaswinning](#); in een deel van het waterschap steeg het waterniveau namelijk steeds verder. Dit vormde het begin van een 10 jaar durende strijd over de plek. Gealarmeerde burgers richtten namelijk daarop de 'werkgroep behoud en restauratie Schaphalsterzijl' op die in december 1995 werd omgezet in de 'Stichting Behoud Schaphalsterzijl'. Na het indienen van 1600 handtekeningen tegen de sloop, besloot het waterschap de sloop niet door te zetten, maar een nieuw plan te maken: De zijlen zouden worden gerestaureerd en om het niveauverschil te realiseren werd er pal naast een gemaal gebouwd. Dat was echter tegen het zere been van de tegenstanders, die dit nieuwe gemaal niet vonden passen op deze plek qua sfeer en karakter; het 'historische ensemble' zou er door worden aangetast. Nadat bezwaren niets opleverden startten zij een juridisch gevecht tegen de bouw van de sluis. Ook kwamen ze met een alternatieve locatie; aan de westrand van het dorp [Winsum](#) bij de rioolzuiveringsinstallatie was ook een geschikte plek. De raad van de gemeente [Het Hogeland](#) die de bouwaanvraag behandelde, vond dit echter een 'inbreuk op het open landschap en de onmiddellijke omgeving' en wees het voorstel in 1998 af, om er enkele jaren later overigens wel een [windturbine](#) toe te staan. In hetzelfde jaar werden op voordracht van de stichting het sluisencomplex en de sluiswachterswoning (waarhuis) aangewezen als rijksmonument. De bouwaanvraag voor het nieuwe gemaal werd echter goedgekeurd. In 2002 werd begonnen met de voorbereidende werkzaamheden. In september 2002 vernietigde de Raad van State echter de bouwvergunning, maar na een nieuw raadsbesluit konden de werkzaamheden in het voorjaar van 2003 worden hervat. De restauratie en bouw kostten 9 miljoen euro en werden grotendeels bekostigd door de [NAM](#) als veroorzaker van de bodemdaling. In november 2005 kwamen de restauratie van het oude sluisencomplex en het nieuwe gemaal [Schaphalsterzijl](#) gereed.

Bijlage begrippen.

Maar.

Een maar is een (voornamelijk) Groningse naam voor een waterloop. Maren zijn meestal smalle, ondiepe, onregelmatige, soms ook niet-natuurlijke stroompjes (slootjes) die al eeuwenlang door het landschap stromen. De naam is verwant aan meer in de betekenis watervlakte. In de negentiende eeuw meende men wel dat de naam 'grenssloot' betekende. Verwant is het Duitse woord Maar, dat 'drasland' betekent.

De maren zijn karakteristieke elementen in het open dijken- en wierdenlandschap van Noord-Groningen, die nog getuigen van het ontstaan en de geschiedenis van dit gebied. De meeste zijn natuurlijke waterlopen, van oorsprong kweldergeulen en prielen. Eerst voerden ze het zoute zeewater af en aan. Na de aanleg van de dijken zijn veel maren aangepast en vergraven en werden ze gebruikt voor afwatering van zoet water en als transportweg. Ze vormen belangrijke structuurlijnen in het landschap en spelen een grote rol in de cultuurhistorische samenhang ervan. Langs hun slingerende lijnen bevinden zich andere karakteristieke landschapselementen als wierden en wierdedorpen, (voormalige) borgterreinen en monumentale boerenerven. Op dit moment hebben de maren als belangrijkste functie de afvoer van water.

Diep of kanaal.

De benaming diep duidt meestal op ene gegraven watergang of een vergraven natuurlijke watergang. Een diep kan oorspronkelijke recht gegraven zijn maar kan onder invloed van eb en vloed ook weer gaan meanderen. Het Winsumerdiep is hier een voorbeeld van.

Sluis en zijk.

Zijk is een ander woord voor spuisluis, dat vanouds vooral in Friesland, Groningen, Oost-Friesland, Oldenburg en Sleeswijk-Holstein gebruikt wordt. In het Fries spreekt men van syl, in het Gronings van ziel en in het Nederduits van Siel. De waterschapsbelasting voor onderhoud van een zijk werd zijlschot genoemd; de sluiswachter heette zijlwaarder of waarman.

Van oorsprong is een zijk niets anders dan een **klepduiker** in de dijk, die bij laagwater wordt opengedrukt door het binnenwater. Tijdens de vloed drukt het zeewater de sluisdeur vervolgens weer dicht. Langs de Duitse Waddenkust werken de meeste zijlen nog steeds op deze manier. In Nederland liggen de polders veel lager en zijn vrijwel alle zijlen vervangen door **gemalen**. De meeste zijlen hadden sinds de dertiende eeuw de vorm van een houten koker die in de dijk was ingegraven; deze had doorgaans drie stel sluisdeuren: behalve de gewone vloeddeuren een extra stel vloeddeuren voor het geval van extreem hoog water, en een stel ebdeuren, dat moest voorkomen dat het water in het toevoerkanaal of **zijldiep** te snel wegstroomde, waardoor scheepvaart onmogelijk zou worden. De grotere zijlen werden geschikt gemaakt voor de scheepvaart, zodat men de kleinere schepen bij hoogwater door de koker kon trekken. Van de **drie zijlen te Delfzijl** was er één geschikt voor de scheepvaart.

Waarhuis.

Het huis van de waarman, sluiswachter of schepper. Er staan waarhuizen bij Schaphalsterzijl, Schouwerzijl en Aduarderzijl.

Til is een brug.

Hoogholtje.

Hoge brug met name om ook scheepvaart mogelijk te maken van schepen met veel landbouwproducten.

Schepper.

Een schepper was binnen de Nederlandse provincie Groningen de bestuurder van een schepperij. Het woord scheppen betekent "verordenen" of "bepalen". Het woord schepper komt van het Friese skepper wat "beheerder" of "bestuurder" betekent.

Een schepperij was een onderdeel van een zijlvest (waterschap). Een schepperij omvatte het waterstaatkundige grondgebied van een of meerdere plaatsen en was weer onderverdeeld in zijlrechten. Een schepperij omvatte een of meerdere afwateringsgebieden en kwam daarom lang niet altijd overeen met de kerspeligrens of latere gemeentegrens.

De schepper bepaalde als bestuurder de schatting die de ingelanden moesten betalen (het zijlschot) en sprak recht over zaken die betrekking hadden op het zijlvest. Scheppers vormden samen met zijlrechters (of zijlrichters) het bestuur van een zijlvest, dat geleid werd door de opperste of overste schepper (bij het Winsumer- en Schaphalsterzijlvest 'hoofdmeester' genoemd). De positie van schepper verwees soms ook wel naar de bestuurder van een dijkrecht.

De positie van scheppers en zijlrechters werd oorspronkelijk jaarlijks per ommegang bepaald over de gerechtigde edele heerden(of borgen) binnen een schepperij. Omdat de schepper de schatting kon bepalen en daarmee zichzelf ook kon verrijken was het een lucratieve positie. Naar verloop van tijd wisten de borgheren (hoofdelingen of jonkers) uit de Ommelanden door vererving en aankopen steeds meer van deze zijlrechten te bemachtigen, zodat ze de positie meerdere jaren konden vervullen of zelfs 'staande' (permanent) konden maken en er zo feitelijk alles te zeggen hadden.[3] De oude zegswijze ergens 'schepper en schrijver' zijn verwijst hiernaar.[4]

De hoge schattingen waren een van de redenen van het Pachtersoproer van 1748. Met de invoering van het Reglement Reformatoir lieten de Staten van de provincie Stad en Lande de rechten van de landadel sterk inperken en werd de positie een stuk minder aantrekkelijk.[3] In 1856 werd de functie afgeschaft als uitvloeisel van de Provinciewet.

Zijlvest.

Een zijlvest is de Groningse voorloper van de huidige waterschappen. Waterschappen zijn de oudste bestuurlijke organen van ons staatsbestel. Alleen door samen te werken aan waterbeheer kon je overleven. Het woord zijlvest, Oud-Fries silfestene (1309), is samengesteld uit het woord zijl 'sluis' met de uitgang -veste 'jurisdictie'.

De zijlvesten waren niet alleen belast met het onderhoud en toezicht van de wateren, maar ook van de wegen. De belangrijkste taak betrof het onderhoud en toezicht op de uitwateringssluizen of zijlen. Het begrip zijlvest heeft betrekking op de waterstaatsorganisatie, maar ook op het gebied waarvoor het zijlvest verantwoordelijk was. De schouw van de zijlen, vaarten en dijken berustte bij de edele heerden en werd uitgevoerd door de schepper. In de schouwregisters werden de namen opgenomen van de onderhoudsplichtigen.